

SOUTHERN AFRICAN RURALITY IN HIGHER EDUCATION

HO YA UNIVESITHI

DIPALE TSA BAIHUTI BA TSWANG MAHAENG

DIUNIVESITHI TSE NKANG KAROLO

RHODES UNIVERSITY
Where leaders learn

University of Fort Hare
Together in Excellence

FUNDERS

DIKAHARE

	Ketapele_____	3
1.	Selelekela_____	5
2.	Bophelo ba mahaeng_____	7
	2.1 Dintho tseo ba tobanang le tsona_____	7
	2.2 Ho nahana ka bokamoso_____	8
	2.3 Ho kenya kopo univesithi_____	12
3.	Leeto la ho ya univesithi_____	15
	3.1 Ho tloha hae_____	15
	3.2 Nako ya ngodiso_____	17
	3.3 Ho tlwaela sebaka_____	18
4.	Ho fetohela bophelong ba univesithi_____	21
	4.1 Ho ya ditlilaseng_____	25
	4.2 Ho tlwaela lefatshe la marangrang_____	26
	4.3 Ho itjara_____	27
5.	Ho fumana lengolo le ho tswela pele le bophelo_____	28
6.	Keletso ya ho qetela_____	31
7.	Diteboho_____	32

KETAPELE

Dipale tse bukaneng ena di boletswe ke sehlopa sa baithuti ba leng selemong sa bobedi Univesithi ya Fort Hare, Univesithi ya Johannesburg le Univesithi ya Rhodes. Baithuti bana, hammoho le ba bang ba bangata, bao kaofela ba tswang dibakeng tsa mahae mme ba ithutela dintho tse fapaneng, ba ile ba nka karolo porojekeng ya Baithuti ba Dibaka Tsa Mahaeng Afrika e ka Borwa Thutong e Phahameng (Southern African Rurality in Higher Education [SARiHE]) ka 2017 le 2018. Sepheo sa porojeke ena e ne e le ho batlisisa hore na baithuti ba dibaka tsa mahae Afrika Borwa ba feta tlasa maemo afe ha ba kena thutong e phahameng le ho ithuta, e le hore ba thabele bohlahe le ditsebo tseo ba di fumaneng malapeng a bo bona le setjhabeng, hammoho le ho susumetsa esita le ho totobatsa tshehetso eo ba e filweng ke diunivesithi.

Baithuti ke bona ba hlahileng ka mohopolo wa ho ngola bukana ena, ba nka hore eo ke tsela ya ho leboha setjhaba sa habo bona. Dihlopha tse nyenyane, tse thusitsweng ke moporofesa Gina Wisker ho tswa Univesithi ya Brighton e UK, di ile tsa sebetsa hammoho mafelobeke a mmalwa ho hlahisa bukana ena. Dipale tsa bona ke tsa dintho tseo ba fetileng ho tsona, tse hlahosang maemo a tshwanang le a sa tshwaneng.

1. SELELEKELA

Baithuti ba Dibaka Tsa Mahaeng Afrika e ka Borwa Thutong e Phahameng (SARiHE) ke porojeke e sebedisanang le baithuti ba etsang dipatlisiso mmoho le yona diunivesithing tse tharo tsa Afrika Borwa – Univesithi ya Johannesburg, Univesithi ya Rhodes le Univesithi ya Fort Hare. Re le baithuti, re ngola ka dintho tseo re ileng ra feta ho tsona ha re ntse re ithuta dibakeng tsa mahae hammoho le tsa ha re le univesithi.

Sepheo sa bukana ena ke ho ruta malapa, metswalle, dikolo le setjhaba ka diphetoho tseo motho ya tswang mahaeng a lokelang ho di etsa ha a fihla univesithi, diphephetso hammoho le hore na motho a ka di hlola jwang. E boetse e bua ka dintho tseo re tshwanang ka tsona le hoja re tswa dibakeng tse sa tshwaneng tsa mahae le/kapa dimelong tse sa tshwaneng.

Mehleleng ena ya kamora kgethollo, menyetla ya ho kena thutong e phahameng e eketsehile haholo. Leha ho le jwalo, ka lebaka la ho se be le tlhahisoleseding, tjehelete hammoho le tshehetso, boholo ba batho ba mahaeng ha ba fumane monyetla wa ho ya univesithi, athe ba yang bona hangata ba tswa ka lehare ba se na lengolo. Dintho tsena ha di a lokela ho thibela mang le mang ya lelang ho finyella bokgoni ba hae. Tataiso ena e etseditswe bohle ba ikgalalang, ka sepheo sa ho ba fa ditharollo tse fumanweng ke ba entseng dipatlisiso ba tswang dibakeng tsa mahae. Bukana ena e tla tshohla bophelo ba mahaeng le bohlokwa ba bona, leeto la ho ya univesithi kapa thutong e phahameng, diphetoho tseo motho a di etsang ha a ya univesithi, mme ka hodima tsohle, hore na o ka tswela pele jwang ho sa tsotellehe mathata ao o ka tobanang le ona le ho tsepamisa kelello ho seo o batlang ho se finyella, e le hore o atlehe ho fumana lengolo la hao.

2. BOPHELO BA MAHAENG

Bophelo ba mahaeng bo a thabisa ho tshwana le bophelo ba dibakeng tse ding. Leha ho le jwalo, le bona batho ba mahaeng ba ntse ba nahana ka bophelo ba dibakeng tse ding; re nahana hore kamora materike re ye diunivesithi tse hole ditoropong. Bophelo ba mahaeng bo boetse bo fapane ha ho tluwa tabeng ya ntshetsopele.

2.1 DINTHO TSEO BA TOBANANG LE TSONA

Batho ba mahaeng ba momahane, mme ntho ya bohlokwa ka ho fetisisa ke hore ba bontshana Botho. Tikoloho ya mahaeng ke motheo wa ho ithuta mesebetsi ya lapeng, tayo, ho itjara le tlhomphe. Batho ba dibakeng tse na ba tsamaiswa ke moetlo, setso hammoho le boiketlo.

Dibaka tse ding tsa mahae di ntlafaditswe, athe tse ding ho hang ha di na dintlafatso. Malapa a mang a mahaeng a sebedisa metsi a letamo, a noka kapa a sediba, a sebedisa matlwana a mokoti a sa ntshetseng moya kantle athe malapa a mang ha a na le ona matlwana. Empa dibakeng tse ding tsa mahae teng masepala o kentse ditshebeletso tsa metsi a hlwekileng le tsamaiso ya dikgwerekgwere. Bothata ke hore re tsamaya nako e telele ka maoto ho ya dikolong kaha tse teng di a fokola ka palo. Batho ba bang ba dula matlong a RDP, ba bang mekhukhung, mekgorong kapa matlong a hahilweng hantle ka setene, empa ntho e thabisang ke hore ho sa tsotellehe hore na re dula matlong afe, re a qhanoloha ho ona mme re malapa a thabileng.

"Ha re sa le bashanyana, re ne re tlwaetse ho ya sesa moo. Kaha letamo le ne le le kotsi, batswadi ba rona ba ne ba re lemosa hore re se ke ra ya sesa, empa ho ne ho se letsatsi le fetang re sa ya sesa. Kamehla ha re kgutla re ne re shapuwa haholo. "

– Moithuti ya etsang dipatlisiso¹

¹ Mantswe ohle a qotsitsweng bukaneng ena ke a baithuti ba entseng dipatlisiso.

2.2 HO NAHANA KA BOKAMOSO

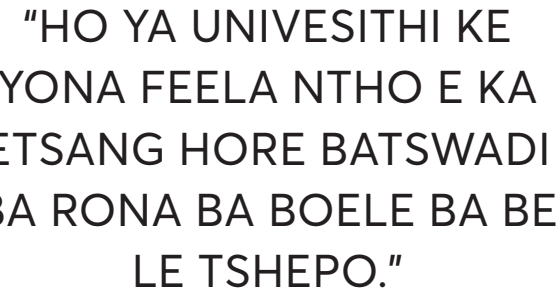
Batho ba mahaeng le bona ba labalabela katleho. Re batla ho ruteha univesithi e le hore re ntlafatse setjhaba sa habo rona, le ho fedisa bofutsana metseng ya habo rona. Ho na le batho ba hlajeletseng metseng eo re dulang ho yona, ba bang ke ditho tsa malapa a rona kapa beng ka rona. Batho bana ba rutehile, ba na le matlo a maholo le dikoloi, mme ba bang ba bona ke matitjhere a rona ho tloha sekolong sa mathomo ho fihlela sekolong se phahameng. Re batla ho tshwana le bona. Kaofela re sa hopola hore na ke eng e ileng ya etsa hore re nahane ka ho ya univesithi:

"Tabatabelo ya ka e qadile ke sa le sekolong sa mathomo. Leha ho le jwalo, e ne e se ka mohopolo o nepahetseng; titjhere ya ka e ne e tlwaetse ho re shapa ha re fositse dipotso tsa dipalo, yaba ke batla ho tshwana le yena e le hore ke tlo shapa bana ba hae. Hahaha! Ho ne ho duma boiphetetso feela ka hloohong nakong eo, empa ha ke fihla sekolong se phahameng, ke ile ka tseba ka mesebetsi e meng e thahasellisang eo motho a ka ithutelang yona, e kang booki, tsa mahlale le thuto ya diakhaonte. Ngwaneso e ile ya eba mooki, yaba ke thahasella ho ntshetsa dithuto tsa ka pele."

"Ho bua nnete, ke ne ke sa tsebe hore na hantlentle ke batla ho ithutela eng, empa ke ne ke thahasella ntho leha e le efe e tsamaisanang le dipalo."

"Ke motho ya nkang lelapa e le la bohlokwa haholo mme ke ikutlwa ke le kolota haholo, bonyane ho tla ha ka sekolong ke tsela eo ke bontshang ka yona hore ke a le leboha ka ho nkgodisa hore ke be seo ke leng sona. Nka etsa dintho tsena kaofela ka Krete; ke dumela hore dintho tsohle di bopilwe ke Modimo."

"HO ITHUTA UNIVESITHI
KE YONA FEELA TSELA
EO MOTHO A KA E
SEBEDISANG HO LOKISA
MAEMO LAPENG."

"HO YA UNIVESITHI KE
YONA FEELA NTHO E KA
ETSANG HORE BATSWADI
BA RONA BA BOELE BA BE
LE TSHEPO."

PELE KE TLA UNIVESITHI

"Ehh...thekenoloji ya digithale (seyalemoya) e bapetse karolo ya bohlokwa haholo hobane dibui tse tswang diunivesithi tse sa tshwaneng di ne di buella ho kenya kopo diunivesithi, eseng kopo e le nngwe empa tse ngata, e le hore motho a ka ba le monyetla o motle wa ho etsa qeto ya hore na o rata ho ya ho efe haeba di mo amohela kaofela. Papatso le yona e ile ya mpha tlhahisoleseding e eketsehileng ka menyetla ya basari e neng e le teng. Hona jwale ha ke se ke le univesithi, thekenoloji e kang seyalemoya e ntse e phetha karolo ya bohlokwa hobane dintho tse kang dibasari le hore na ditefello di nyolohile neng di dula di phatlalatswa teng."

O QADILE HO UTLWA KA UNIVESITHI NENG?

"Ke qadile ho utlwa ka univesithi ka 2012 ha ke le kereiti 10 Sekolong sa Flagstaff Comprehensive, e leng sekolo se phahameng seo ke neng ke kena ho sona. Pele ho moo, nako ena kaofela ke ne ke ithutela monate; ho a makatsa hore ke ne ke sa tsebe le hore na ha e le hantle ke batla ho ba eng kaha ke ne ke holela harehare mahaeng. Empa ha ke le kereiting ya 10, ke ile ka ya dipontshong tsa mesebetsi eo motho a ka ithutelang yona moo ke ileng ka fumana tlhahisoleseding e eketsehileng kaha ho ne ho e na le batho ba tswang diunivesithi tse sa tshwaneng tsa Afrika Borwa mme batho bao ba ile ba mpoella ka univesithi. Ke hona moo ke ileng ka fumana tlhahisoleseding e ngata ka ntho ena e bitswang UNIVESITHI."

2.3 HO KENYA KOPO UNIVESITHI

Ho kenya kopo univesithi ke ntho e dubang maikutlo ha o sa tsebe letho ka thekenoloji. Ho betere dikolong tse hloakang feela hore o tlatse foromo e be o e isa posong. Empa thekenoloji e potlakisa dintho ha motho a kenya kopo Inthaneteng, e leng phephetso ho baithuti kapa bana ba qetileng materike dibakeng tsa mahae. Ho daonolouda foromo ya kopo ke bothata bo bong hobane ha re tsebe hore na re e fumana hokae – ha re tsebe ho latela ditaello tsa Inthanete mme puo e sebediswang moo le yona e thata haholo bakeng sa rona. Phephetso e nngwe ke ya ho hloka lebenkele la Inthanete hore re kgone ho kena Inthaneteng, ka hona re lokela ho reka data bakeng sa disematefounu tsa rona, e leng ntho e hloakang tjelete e ngata mme ba bang ba baithuti ha ba na le tsona disematefounu.

Leha ho le jwalo, matitjhere a mang a thusa haholo ho fana ka diforomo tsa kopo le ho re thusa ho kgetha mosebetsi o re tshwanelang oo re ka ithutelang ona. Bana ba dikolo tse ding ba lehlohonolo hobane ba fuwa tataiso ya hore na ba ka kgetha jwang mesebetsi eo ba ka ithutelang yona ho latela hore na ke dithuto dife tseo ba di pasang hantle, le ho fuwa diforomo tsa diunivesithi tse sa tshwaneng. Ba bang ba rona mokgwa feela wa ho fumana tlhahisoleseding ke ka dikoranta, diyalemoya le thelevishene mme re lokela ho sebedisa tjelete e fokolang eo re nang le yona hore re kenye kopo diunivesithing tseo. Empa ba bang ba na le beng ka bona le metswalle e seng e ntse e le diunivesithi mme ba ba thusa ka mehato ya ho kenya kopo.

KAMOO KE ILENG KA KGETHA UNIVESITHI LE HO KENYA KOPO

"Ke na le moahisani ya neng a kena Univesithi ya Cape Town mme o ne a ithutela seo ke batlang ho ithutela sona, kahoo ke ile ka botsa batho ka Cape Town mme ba ile ba mpoella hore ke se seng sa dikolo tse ntle. Ke ile ka ya lebenkeleng la Inthanete ho ya daonolouta diforomo tsa kopo ke thuswa ke motswale. Letsatsing le hlahlamang, ngwana e mong eo ke neng ke kena sekolo le yena o ile a mpoella ka Univesithi ya Johannesburg mme a re ha e hloke hore ke ntshe tjehelete ho kenya kopo Inthaneteng – jwale, kaha UCT e ne e hloka hore ke ntshe R100 ho kenya kopo mme ke ne ke se na yona, ke ile ka nka monyetla oo mme ka kenya kopo."

"Univesithi ya Fort Hare ke e molemohadi le e ditjeo di tlase ka ho fetisisa, ka hona e etseditswe batho ba tswang dibakeng tsa mahae jwalo ka nna, e bile e etseditswe batho ba batsho ba kojwana di mahetleng. E ntle haholo lengolong le phahameng leo ke neng ke batla ho ithutela lona."

“HA O TLOHA HENO MAHAENG MME
O YA SEBAKENG SE SENG, O KE KE
WA TLOHA JWALOKAHA E KA O MPA
O YA SEBAKENG SE SENG SE HAUFI.
DITHO TSOHLE TSA LELAPA, BENG KA
WENA BA HAUFI LE METSWALLE BA
A BOKANA HO TLA O LAYA HORE LE
KA MOHLA O SE LEBALE HORE NA O
TLOHETSE ENG HAE.”

3. LEETO LA HO YA UNIVESITHI

Ho thabisa haholo ho ya univesithi, haholo hobane bongata ba ditho tsa lelapa lesa tse setseng lapeng ha di a fumana monyetla wa ho ya, mme ke ikutlwa ke le hara ba lehlohonolo.

3.1 HO TLOHA HAE

Sephetho sa ditlhalobo tsa kereiti ya 12 ke mohato wa pele ho bohle wa ho lemoha hore ba lokela ho tloha lapeng. Le ho nna ho bile feela jwalo; empa ke ne ke ipotsa hore na ke tla fela ke fihle moo kapa tjhe.

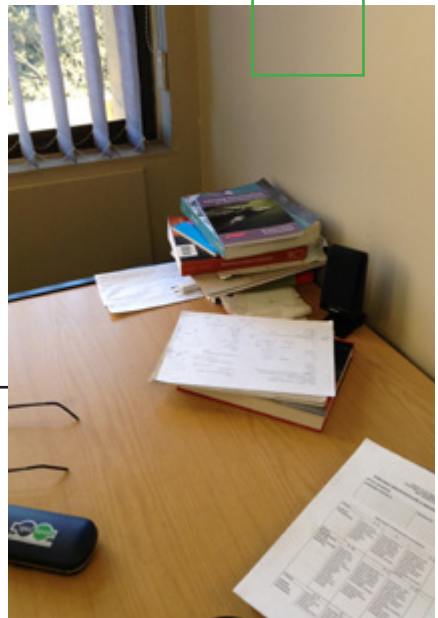
Bothata bo boholo e ne e le hore ke ne ke sa tsebe motho Johannesburg. Ho ne ho se mong ka nna le ya mong ya sebetsang sebakeng seo ke lokelang ho ya ho sona, ka hona, seo se ne se bolela hore ha ho na motho ya tla nkgahlametsa ha ke fihla Johannesburg. Ka lehlohonolo titjhere yaka e ile ya hlokomela hore ke na le bothata yaba hanghang o qala ho nthusa hore ke fumane sebaka seo nka dulang ho sona ha ke ntse ke ngodisa. O ile a hlophisa le batho bao a ba tsebang Johannesburg hore ba nthuse ha ke fihla, le hore ba mphelehetse ho nkisa dibakeng tse hlokalang.

Ke ile ka ikutlwa ka tsela e fapaneng letsatsing leo ke neng ke tsamaya ka lona ho ya univesithi hobane ke nkile leeto leo ke tshohile dintho tse ngata. Ha ke le ka beseng, ke ne ke ipotsa hore na ke tlo tseba jwang motho eo ke e so ka ke kopana le yena.

Ke ne ke tswenyehile haholo letsatsing leo ke tsamayang ka lona hobane ke ne ke se na mokgwa wa ho bolella bohle hore na ke se ke le hokae. Selefounu yaka e ne e ile ya kenwa ke metsi ha ke le tseleng ho ya seteisheneng sa bese kaha pula e ne e na hoseng ha letsatsi leo.

Qetellong ke ile ka fihla moo ke yang mme ka lehlohonolo ka se ke ka sokola ho teana le motho ya neng a tlo nkgahlametsa. Ntho ya pele eo ke ileng ka e bona ke toropo e kgolo e nang le mehaho e phahameng, eo ho nna ka nako eo e neng e tshwana kaofela.

Letsatsing leo, ke sa hopola ke leka ho tshwara tsela ka hlooho, ke bala hore na re thintse makgetlo a makae le hore na ke diterata tse kae tseo re di fetileng. Empa di ile tsa ba ngata haholo ka ba ka tlohela, yaba ke qala ho ba sedi kaha ke ne ke lemositswe ka Johannesburg le hore na nka qoba botlokotsebe jwang moo. Ka lehlohonolo ha ke a ka ka sokola ho fumana moo univesithi e leng hona teng hobane ke ne ke tsamaya le motho ya tsebang sebaka.

3.2 NAKO YA NGODISO: SEO E MONG A ILENG A TOBANA LE SONA

Ha e le hantle, ho hloka motho ya tlo nkgahlametsa ha ke fihla Johannesburg bakeng sa ho ngodisa ho ile ha ama nako ya ka ya ngodiso. Ke ile ka dieha ho ngodisa ka lona lebaka leo – ke sa hopola ke ya hodimo le tlase moo ke lekang ho kgodisa bangodisi hore ke amohetswe e le hore ke ngodise. Bothata bo bong e ne e le hore mofani wa ka wa ditjhelete nakong eo o ne a na le botumo bo bobe sekolong moo ba hore ha a lefe dintho tseo a lokelang ho di lefella. Ba ile ba mpoella hore ke itefelle ngodiso, mme ke ne ke se na tjhelete. Ke lona lebaka le ileng la etsa hore ke qetelle ke ngodisitse kamora nako. Mofani wa ka wa ditjhelete o ile a hana ho ngola lengolo le itlamang hore o tla ntefella selemong seo e le hore ke kgone ho ngodisa.

Ka lehlohonolo, ke ne ke kentse dikopo ho bafani ba sa tshwaneng ba ditjhelete mme e mong o ile a nkaraba letsatsing la ho qetela la ngodiso. Bothata ke hore ke ne ke se sekolong ka letsatsi leo a nkarabang ka lona mme seo se ile sa etsa hore ke be morao ka ngodiso. Mantaha wa beke e latelang ke ile ka ya univesithi ho ya leka ho ngodisa. Mantaha ona oo e ne e le letsatsi leo ditlase di qalang ka lona bakeng sa simeseta eo mme ba leng ofising ba ile ba mpoella hore ke tlo feila. Ba ile ba re ba mpolokela tjhelete, eo ho ya ka bona e neng e tlo ya le metsi. Ke ile ka bolellwa kamoo Enjiniering e leng thata kateng le hore nke ke ka kgona ho fihla moo baithuti ba bang ba seng ba le hona teng. Lena e ne e le lebaka la bona le ka sehloohong (hara a mang) mme ba ile ba mpoella hore ke mpe ke ikgutlelle hae ke tlohe moo univesithi le pele ke qala. Empa ke ne ke ipoleletse hore ke lokela ho ngodisa hobane ke ne ke tshwaneleha ke bile ke na le ditokomane tsohle tse hloka hang. Kaha ke ile ka qhwedisana ka mantswa le motho ya neng a le ofising, ya neng a ikarabella ka ho bulela batho ho ngodisa, taba ena e ile ya ba kgolo – hoo e ileng ya rarollwa ke Hlooho (Dean) ya Enjiniering, ya ileng a fana ka taelo ya hore ke ngodiswe ke be ke qale ho ya tlelaseng hanghang. Ho dieha ho ngodisa ho ile ha etsa hore ke hlolwe ho ba teng seminareng ya selemo sa pele.

3.3 HO TLWAELA SEBAKA

Ka mora ho lwanela taba ya ho ngodisa, ke ile ka tlameha ho shebana le bothata bo bong le hoja e ne e se mabapi le dithuto. Lekgetlong lena e ne e le taba ya bodulo. Bothata e ne e le hore mothating ona bodulo bo ne bo tletse hohle, ntle le bodulo boo univesithi e neng e sa fana ka tumello ya hore bo sebediswe e le bodulo ba baithuti. Sena se ile sa etsa hore ke fumane bodulo ka Hlakubele, nako e ka etsang kgwedi hamorao. Pele ho moo, ke ne ke dula le motho e mong eo ke mo tsebang, mme o ile a nthusisa hore ke utlwisise le ho tseba sebaka, kaha ke ne ke sa kgona ho ya seminarang.

"Ho bona motho e mong a fohla mola mme a ema ka pela hao kamora hore o fole moleng nako e telele ho utlwisa bohloko. Leeme le bontshwang ke bahlokamedi ba baithuti le entse hore ke tletlebe ka ho seha ha bona mpa ka lehare ha ho tluwa tabeng ya metswalle ya bona. Ke motho ya ratang batho, le hona haholo, empa ho se hlomphuwe jwalo ke bao ke kenang sekolo le bona le ke bahlokamedi ba baithuti ho entse hore botho ba ka bo fetohle."

"Nakong ya dithuto ho ba le puisano e fokolang kapa ho hang ha e be teng ka lebaka la puo e sebediswang. Ka dinako tse ding motho ha o utlwisise mantswe a sebediswang, empa ha dintho di hlahoswa ka puo ya hao o utlwisisa hantle. Ha ke utlwisise hantle dipampiri tsa dithuto tseo re lokelang ho di bala. Sena se etsa hore ke se sebetse hantle hobane ke sa utlwisisa – e seng hobane ke sa tsebe, empa ho ne ho tla ba betere haeba e ne e le ka puo ya ka."

THAROLLO:

Tsela e molemo ka ho fetisisa ya ho hlola diphephetso tse na kaofela ke ho bua le batho le ho etsa metswalle, haholoholo ho botsa batho haeba o batla tlhahisoleseding e itseng kapa haeba o lahlehile, e leng se tla o thusa hore o itshepe le ho tseba ho itlhalosa. Tabeng ya haeba o sa utlwisise ntho e rutwang ka tlelaseng mme o tshaba ho botsa dipotso, ka dinako tse ding o lokela ho iteta sebete mme o botse potso ya hao, mme haeba ba o tsheha, o tla tseba hore na o fositse hokae mme o be le monyetla o moholwanyane wa ho utlwisisa se rutwang le ho lokisa moo o fositseng teng. Tharollo e nngwe ke ho sebedisa dinako tseo lektjhara a di behelletseng ka thoko bakeng sa ho mo botsa dipotso e le ho fumana thuso.

PALE YA MOITHUTI E MONG WA UNIVESITHI

O kene sekolo se phahameng, a pasa materiki ya hae ka dinaledi mme a tshwaneleha ho ya ithutela lengolo le phahameng la Bachelor univesithi.

O ne a tswa lelapeng le kollang ntsi hanong. Mme wa hae o ne a se na molekane a bile a sa sebetse. Nako ya hore a ye univesithi e ne e fihlile mme ba ne ba lokela ho etsa qeto. Mme o ne a tshwenyehile haholo hore na moradinyana wa hae o tla atleha jwang univesithi a se na tjhelete kapa tsona diaparo tse loketseng. Empa o ne a sa tsebe ka dintho tse ngata tseo a ka kgethang ho ithuta tsona tse neng di le teng. O ile a ya univesithi, a sia mme wa hae ya tshwenyehileng hae. Batho ba motseng ba ne ba seba mme wa hae, ba se ntse ba tsheha hore o tlo phoqeha. Ba ne ba nahanne hore ngwana wa hae o tla kgutlela hae kaha e ne e le e mong wa bana ba sotlehileng ka ho fetisisa ho bao ba ba tsebang.

Thabo ya bona e ile ya fetoha maswabi!

O ile a tla hae nakong ya matsatsi a phomolo mme o ne a fetohile haholo. O ne a shebahala jwaloka motho ya tswang sebakeng se hole, empa e ne e le e mong wa bona. O ile a fetoha mohlala o batlang ho latelwa ke dithaka tsa hae kaha o ne a ba susumetsa mme kaofela ba ile ba batla ho tshwana le yena. O ne a hata ka boitshepo a tseba hore dithaka tsa hae di shebile mohlala wa hae. O ne a kgalemetse lenyatso ka yena le mme wa hae. Dintho tse na kaofela di etsahetse hobane feela a ne a kwetlisitse kelello ya hae hore e bone botle nthong e nngwe le e nngwe.

4. HO FETOHELA BOPHELONG

A UNIVESITHI

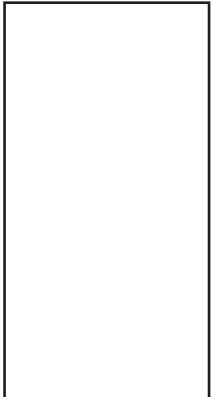
Ena ke nako e molemo ka ho fetisisa bopheelong, mme e tletse ka thabo e ngata ha o kopana le batho ba batjha ba tswang dimelong tse sa tshwaneng. Leha ho le jwalo, e ntse e na le diphephetso tsa yona, kaha o leka ho etsa metswalle. Ho na le nako eo o lokelang ho buisa mang le mang eo o kopanang le yena e le hore feela o se ke wa ikutlwa o lahlehile. Ho boetse ho na le nako ya ho reka dibuka athe wena o tlwaetse ho fuwa ntho e nngwe le nngwe sekolong se phahameng. O boetse o lokela ho kenya kopo kapa ho tekenela thuso ya tjhelete, e leng se hloakang hore o fole meleng e melelele, mme ka dinako tse ding ho a nyolosetsa ha o se na se yang ka maleng.

HO TLOHA HAE ...

... HO YA UNIVESITHI

Ho fihla univesithi o le ngwana ya itswelang mahaeng ho tla ba moithuti selemong sa pele ke phephetso, empa ha ho phephetso e sa hlolweng. Ho ithuta univesithi ho fapane hole le ho ithuta sekolong se phahameng. Ka dinako tse ding ho ithuta univesithi e ka ba ntho e thata bakeng sa moithuti e motjha, empa ho tlwaelana le ba bang ho ka nolofatsa dintho, kaha o tla kopana le e mong ya fetileng moo o leng hona teng hona jwale.

Leha ho le jwalo, univesithi ha e tshose ka tsela eo e bonahalang ka yona; sohle se hlokahalang ke hore o tsepame ho seo o se tletseng.

“THABO YA HO TSEBA HORE O TLO
BA MOITHUTI UNIVESITHI YA FELA HA
O THULANA LE MATHATA HA O FIHLA
UNIVESITHING EO.”

“DITLELASE TSE KGOLO TSA HO
RUTELA KE BOTHATA KA BOTSONA.”

NA O NE O NA LE MOTHO EO O MO TSEBANG UNIVESITHI?

"O ke ke wa dumela hore na ke sokotse hakae – esita le ho tseba feela hore na ke amohetswe kapa tjhe ke ne ke sa tsebe hobane Fort Hare ha e behe baithuti leseding hore ba tsebe hore na ba amohetswe. Ke tlile mona ka setatamente sa sephetho sa ka, ke sa tsebe le hore na ke lo robala hokae ka mora ho amohelwa kaha ke ne ke le hole le hae."

Ha o le univesithi o lokela ho tlwaelana le ba bang. O ke ke wa ba pudumo ya seema nosi. Sebakeng seo o sa se tsebeng kahara batho bao o sa ba tsebeng, o bile o etsa dintho tseo o qalang ho di etsa, o hloka e le kannete ho tlwaelana le ba bang e le hore o tlwaele 'sebaka sena se sa tlwaelehang' se univesithi.

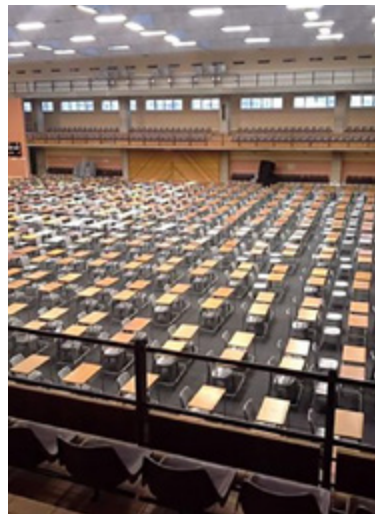
Ho tlohela bophelo ba mahaeng ho fetohela ho ba univesithi ha ho a ka ha e ba bonolo. Ho ya univesithi ho tshwana le ho nka tsela e ntjha bophelong. Ke nnete hore bophelo ke leeto le lelelele ho ya katlehong eo motho a sa e tsebeng. Ho holela dibakeng tsa mahae, ho tswa sebakeng kapa lelapeng le futsanehileng, le ho kena sekolo harehare mahaeng moo dintho di nkang nako e telele pele di fihla, ho ka etsa hore baithuti ba ikutlwe eka ba lahluwe kgerehlwa. Ka dinako tse ding ho bohloko ho holela mahaeng, moo o sa tsebeng letho ka bophelo ba dibakeng tse ding ntle le ba moo o phelang teng, ho se moo o ka yang teng. Ho tloha mahaeng ho tla univesithi ho akarelletsa ho kopana le batho ba batjha, bao ba bang ba bona o ke keng wa rata ho tlwaelana le bona. Empa nnete ke hore boemo bo bong le bo bong bo a fihla bo fete, ha bo dulele ruri ebile ha ho ntho e hlileng e leng thata ha o se o nahanisisa ka yona.

4.1 HO YA DITLELASENG

Ntho ya pele e thata ke ho sebedisa thaemothebole e le hore o fumane dibaka tseo ditlase di lo tshwarelwa ho tsona. Boholo ba rona re tlwaetse mehaho e menyenyane e se nang mekato e mengata, kahoo, jwaloka moithuti e motjha ka dinako tse ding wa lahleha o be o sitwe ho ba teng tlelaseng ya pele. Ke nako ya bohlokwa ka ho fetisisa, empa e tshosang ka nako e tshwanang kaha boholo ba rona ba tswang dibakeng tsa mahae ha re a tlwaela ho bua Senyesemane phollatsi. Ha o qala ho ya tlelaseng, o tshaba ho botsa dipotso hobane o nahana hore dithaka tsa hao di tla o tsheha, kaha ha o itshepe ha o bua Senyesemane. Boholo ba rona re tlwaetse ho rutelwa botong moo ho ngolwang ka tjhoko tlelaseng mme ha re tsebe letho ka diporojekthara.

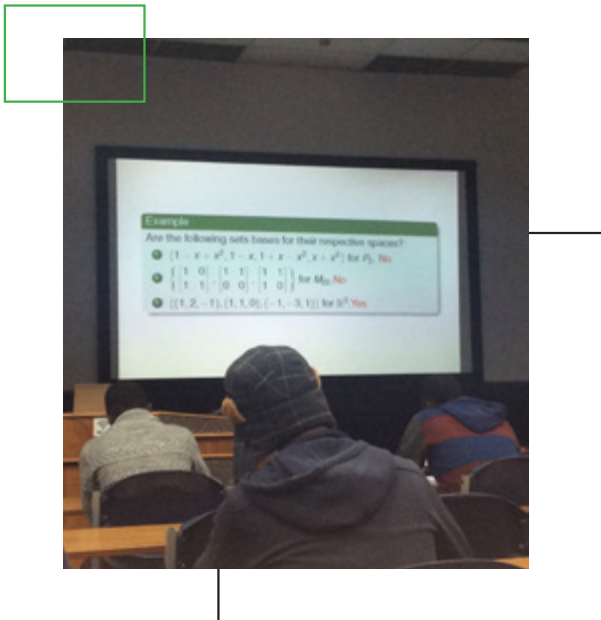
Jwale ho boetse ho na le ditlase tse kgolohadi tsa ho ngolla dihlahlobo. Ho feta dinthong tse ding ka lekgetlo la pele ho ka thabisa, empa ho boetse ho a tshosa ka dinako tse ding. Empa letswalo le a kokobela ha nako e ntse e feta. Ka dinako tse ding ho a re halefisa, empa ka mora nako e be e se e le ntho eo re e tshehang.

"Jwalokaha o bona, dideske le ditulo di hlophisitswe hantle. Ke ka moo ho ngollwang ditlhahlobo. Nakong ena e mong le e mong o ba boimeng hobane ha ho ya dumeletsweng ho bua le e mong ka lebaka la melao ya ho ngola ditlhahlobo. Mela e hlophisitswe ka tsela eo baithuti ba ngolang module ya thuto e nngwe ba dutseng moleng o arotsweng ke baithuti ba ngolang module ya thuto e nngwe."

4.2 HO TLWAE LA LEFATSHE LA MARANGRANG

Ho latela sehlalosa mantswe se ho Google, 'lefatshe la marangrang' le bolela moo batho ba buisanang ka thekenoloji e kang ya diimeile. Jwaloka moithuti, mkgwa feela oo o o tlwaetseng wa puisano ke wa WhatsApp le Facebook, empa ha o fihla univesithi o lokela ho tlwaela mekgwa e metjha ya puisano. Ka mohlala, o lokela ho hlahloba diimeile tsa hao bakeng sa ditsebiso tse entsweng ke lektjhara. Hape o lokela ho ba le mkgwa wa ho kena ho uLink le Blackboard hore o fumane dintlha tse lokelang ho balwa le ho hlahloba mosebetsi wa sekolo, e leng ntho e thata ha o sa e tlwaela. Ntho e nngwe hape ke hore boholo ba rona re tlwaetse ho fana ka tlhahlobo e ngotsweng ka letsoho, re ne re bula Inthanete e be re batla potso eo re batlang karabo ya yona e be re a e ngola. Empa ha o le univesithi, o rutwa hore ho nka ntho e ho Google e le jwalo ke ho utswa mosebetsi wa motho e mong, le hore ha o sa bolele hore na dintlha tsa hao di tswa hokae, o utswitse mosebetsi wa motho e mong mme o ka qetella o ile komiting ya kgalemo.

4.3 HO ITJARA

Ena ke nako e thata haholo empa e molemo ka ho fetisisa kaha o fumana monyetla wa ho ba mong ntle le bodisa ba batswadi. E boetse e boima kaha o lokela ho iphehela letsatsi le leng le le leng, e leng mosebetsi o mongata ha o kgathetse o tswa ditelaleng kaofela tsa letsatsi leo. Empa ha se pharela e kaalo ho rona hobane re tla re na le ditsebo tse kang ho iketsetsa dijo, ho pheha le ho itlhokomela le ho hlokomela bao re phelang le bona, e leng ntho e molemo bakeng sa ho qala lelapa le letjha le bao o phelang le bona. Ona mohato le ona o na le diphephetso mme o lokela ho kgetha metswalle e nang le sepheo se tshwanang le sa hao e le hore e o kgothatse ha o bala, kaha ha o na bodisa ba batswadi, e leng se etsang hore baithuti ba bangata ba lebale dibuka e be ba qetella ba feitse.

SEBAKA SEO HO FANWANG KA MANGOLO HO SONA

"Pono e ntle ruri. O so ka inahanela kamora nako e telele o ithutela lengolo leo le phahameng eba nako ya ho fumana mangolo ya fihla – oh wow!!! Modimo a bokwe. Ka lehlakoreng le leng ke ba fumanang mangolo, ka ho le leng ke batswadi le bahlokomedi."

5. HO FUMANA LENGOLO LE HO TSWELA PELE LE BOPHELO

Ntho e ileng ya ntshusumetsa le ho nthusa hore ke dule ke tsepamisitse kelello ke seo ho tloha sethathong ke neng ke tlohile hae ka lebaka la sona: ho fumana lengolo le phahameng. Tokoloho ditjheleteng le ho itlhokomela di itshetlehile ka sena. E ne e se feela taba ya ho pasa le ho fumana lengolo, ha e le hantle ke ne ke se na boikgethelo. Ke tswa lelapeng le futsanehileng mme jwang kapa jwang ke batla ho kgaola thapo ena ya bofutsana, etswe seriti sa ka le ho itlhompha ha di ntumelle ho dula ke futsanehile. Ho kgalla bophelo bo mabothobotho boo ke bo boneng thelevisheneng le ho baahelani le hona ho ile ha ntshusumetsa.

Ho tswa sebakeng sa mahae ho ntswetse molemo sebakeng sena seo ke sa se tlwaelang. Taba ya ho se tlwaele ho tsamaya di phathi (ho ya ditlhabong) e ile ya ntshusumetsa hore ke tsepamise kelello dithutong. Ho tshaba ho khothotswa le ho tshwarwa poho ho ile ha etsa hore ke itulele ka tlung. Ha se hore ke ne ke sa batle ho thabela botjha ba ka, empa tayo eo ke hodisitsweng ka yona lapeng e ile ya dula e nkgulela tafoleng le setulong hore ke bale, le hoja ka dinako tse ding kगतello ya dithaka e ne e le matla. Kaha ke tlwaetse ho tsepamisa kelello dinthong tsa bohlokwa bophelong, ke ile ka tswela pele ho sebedisa tjhelete ya ka hantle. Sena ha se a ka sa etsa hore ke be mokgelo tabeng ya metswalle, empa ke ile ka kgetha ho thabela botswalle bo hantle, bo kang ho nka karolo dipapading tse sa tshwaneng tsa univesithi, ho shebella dimovi le metswalle, ho buisana le ba bang ka marangrang, le ho roba monakedi le metswalle setsing sa baithuti kapa mabenkeleng a haufi le khemphase.

Ho tshaba ho lahlehelwa ke basari kapa sekimi sa ditjhelete le hona ho ile ha nthusa hore ke bapalle dibukeng. Ke tswa lelapeng le ke keng la kgona ho ntefella dithuto tsa ka, ka hona ke ne ke lokela ho ithuta ka thata ho netefatsa hore ke a pasa e le hore ke dule ke fumana basari. Ho hlakile hore ho kgutlela hae ke le matsoho (ke se na lengolo le phahameng) e ne e le dihlong le maswabi ao ke neng ke a qoba.

Ho ba univesithi ke ntho e thabisang ka ho fetisisa eo ke fetileng ho yona, kaha o lokoloha bodiseng bo sireletsang ho tloa ba batswadi mme o kopana le batho ba batjha ba nang le dintho tse sa tshwaneng tseo ba fetileng ho tsona. Ke ntho e ntle kannete ho sibolla dintho tse ntjha le ho tloha lapeng moo o tlwaetseng teng, ha ka lehlakoreng le leng o ithuta nnete ya ho itokisetsa bophelo.

**“BOKAMOSO BA HAO HA BO
A ITSHETLEHA KA MOO O
HOLETSENG TENG.”**

“BOPHELO BO RE ISA
DIBAKENG TSE SA
TSHWANENG TSEO LE KA
MOHLA MOTHO A NENG A SA
DI NAHANE.”

6. KELETSO YA HO QETELA

Ha o nahana ka dipale le dintho tseo baithuti ba fapaneng ba diunivesithi tse sa tshwaneng ba fetileng ho tsona tse boletsweng bukeng ena, o ka nna wa fumana ho na le tse tshwanang le boemo boo o leng ho bona. Ha o sebedisa bukana ena hantle, bonyane o tla kgona ho hlola boholo ba diphephetso tseo o tobanang le tsona ha o kenya kopo, ha bophelo ba hao bo fetohela ho ba univesithi le ho tlwaela bophelo ba teng.

Jwaloka moithuti, o lokela ho dula o hopola dinako tse thabisang bophelong ba hao le ho behella ka thoko kapa ho laola tse bohloko tseo o ke keng wa di fetola, e le hore di se ke tsa o lematsa haholo. Re lokela ho utlwisisa hore re tswetswe re sa tshwane, bohlokwa ba rona bo itshetlehile ka matla ao re nang le ona a ho lwantsha diphephetso tsohle ntle le ho inehela kapa ho llela lebesa le qhalaneng.

Puisano ke ya bohlokwa; leka ho fumana motho ya o tataisang bophelong le ho buisana le batho ba fanang ka tlhahisoleseding e hlokaahalang. Qophella mme o se ke wa bapala ka monyetla wa thuto oo o nang le ona kapa wa se o tsotelle, kapa hona ho o kgella fatshe. Tshwarella ho seo o se dumelang mme o ikitlaetse ka matla – ikahe letsatsi le leng le le leng.

KE ETSANG HONA JWALE?

Haeba o thahasella ho ya univesithi – kapa o tseba motho ya thahasellang – mohato wa pele ke ho batla mabitso a diunivesithi tseo o di thahasellang ho Google. Jwale o ka sheba hore na di fana ka eng le dithuto dife.

Hang ha o na le tlhahisoleseding yohle eo o e hlokaang, tobetsa ho admissions (kamohelo) kapa applications (dikopo) hore o kenye kopo Inthaneteng. Ho tla ba le dintlha tsa boiteanyo haeba o batla ho letsa kapa ho romela imeile bakeng sa keletso e nngwe.

Re o lakaletsa mahlohonolo!

7. DITEBOHO

UNIVESITHI YA JOHANNESBURG

Amos Vusi Msiza
Asiphe Mvandaba
Dennis Mohlalela
*Edison Muthisi
Elias Moyana
Ellon Makhuvele
*Enocent M. Maake
Eubert Khosa
Fumani T. Monareng
Ignatia Malebo Namane
Kagiso Manyamma
Kamogelo Mogane
Keletso C. Maine
*Mack Mogale
Madise Kenneth Moteme
Masala Ramanugu
*Mpho G. Mphahlele
Nosipho Zondo
Rocky Ramaube
Sefakoane Ntsoane
*Sinah M. Phatlane
*William Ndhlovu
*Zandile Tsotetsi

UNIVESITHI YA RHODES

Abongile Deliwe
Andiswa Mabusela
Aphelele Mafuya
*Avela Pamla
Funeka Mjoli
Indiphile Ntlanga
Kamvalethu Vanqa
Lazola Mpapela
*Ludumo Mgobo
Mfanelo Bomoyi
Mpfunzeni Mudau
Nangamso Cewu
Noxolo Mabena
Papama Vose
Phoziswa Ndumndum
*Putuma Balintulo
Sandisiwe Dakela
Sesethu Dunywa
Vuyisile Mohlala
Zanokhanyo Mazeka
Zenande Ratazayo
Zenande Sojoli
Ziyanda Tilana
Zizipho Ngcingi

UNIVESITHI YA FORT HARE

Andisiwe Mdlungu
*Anovuyo Sidubedube
*Asandiswa Tshotsho
*Fada Bonwabise
Hlangalwethu Mgwai
*Kabelo P. Lehula
* Kgotsotalang M. Monoane
*Luvo Mzinyathi
*Michael S. Mamba
Mpumelelo Candlovu
* Ndibulele Majikijela
* Nelile Mponjwana
Sesethu Mlokothi
Siposethu Xipula
* Siyanda Peter
Zamokhuhle Mdingi
Ziyanda Diko
Zizile Mamba Manzi

HLOKOMELA

Re leboha Joel Roberts le Liam
Wisker ka ho thusa ho tsa bohlophisi.

Re leboha Karma Elston ka ho
hlophisa tjhebhalo le mokgwa wa
ho ngola tokomane ena.

SEHLOPHA SA BAFUPUTSI POROJEKENG ENA

Alison Curry
Beatrice Akala
Brenda Leibowitz
Emmanuel Mgqwashu
Gina Wisker
Hellen Ochuot
Karen Desborough
Kibbie Naidoo
Lisa Lucas
Lorenzo Dalvit
Lulekwa Baleni
Martha Chigovanyika
Nathi Madondo
Ntsika Kit
Patricia Muhuro
Rachel Masika
Shashi Cullinan Cook
Sheila Trahar
Sue Timmis
Susanna Siddiqui
Tatenda Chatikobo
Thea de Wet

MABAPI LE POROJEKE ENAENG ENA

Ka tshebedisano le diunivesithi tse dibakeng se sa tshwaneng Afrika e ka Borwa, re entse dipatlisiso ka dintho tseo baithuti ba dibaka tsa mahaeng ba fetang ho tsona ha ba fetela thutong e phahameng Afrika Borwa, re sebedisana le baithuti ba nkileng karolo ho etseng dipatlisiso, barutehi le baetapele ba diunivesithi.

Porojeke ena e nkileng dikgwedi tse 30 e kopanetsweng ya Letlole la Newton e tsheheditsweng ka ditjhelete ke ESRC le NRF, e qadilwe ka Mphalane 2016 mme ya qetwa ka Lwetse 2019.

E ngotswe ho hopola Brenda Leibowitz
1957 - 2018

Bakeng sa tlhahisoleseding e eketsehileng, iteanye le:
sarihe-project@bristol.ac.uk

All images are from the SARiHE project

-

This work is licensed under the Creative Commons
Attribution-Non-Commercial-ShareAlike 4.0
International License.

*(To view a copy of this license, visit:
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>)*

